
УДК 811.162.1'373.613:159.923

Наталія Дем'яненко

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПОРІВНЯЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті подано аналіз порівняльних фразеологічних одиниць в українській та польській мовах, визначено особливості структури фразеологічних порівнянь та семантичне наповнення їх компонентів.

***Ключові слова:** фразеологізми, порівняльні фразеологічні одиниці*

Natalia Demianenko. Porównywalne jednostki frazeologiczne w języku polskim i ukraińskim.

W artykule przedstawiono analizę idiomów porównawczych w językach ukraińskim i polskim, osobliwości struktury porównań frazeologicznych oraz zawartość semantyczną ich komponentów.

***Słowa kluczowe:** phraseologisms, porównawcze jednostki frazeologiczne*

Natalia Demianenko. Comparative phraseological units in the Polish and Ukrainian languages.

The article presented the analysis of the comparative phraseological units in the Ukrainian and the Polish languages. It also identified the features of phraseological comparisons structure, the semantic filling of their components.

***Keyword:** phrases, comparative phraseological units, comparison*

Порівняльними фразеологічними одиницями називають стійкі та відтворювані словосполучення, фразеологічна специфіка яких ґрунтується на традиційному порівнянні.

Мета нашої роботи – дослідити порівняльні фразеологізми, репрезентовані у сучасних польській та українській мови у структурно-семантичному аспекті. Фактичний матеріал був зібраний методом цільної вибірки із лексикографічних джерел («Słownik frazeologiczny języka polskiego» pod red. S.Skorupki; «Mały słownik frazeologiczny języka polskiego» pod red. S.Bąby, J.Libereka; «Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski a rosyjsko-polski» pod red. J.Luksina).

Вивчення порівняльних фразеологічних зворотів було у колі зацікавлень багатьох дослідників. Важливе зауваження із приводу

порівняльних фразеологічних одиниць робить Анна Артемова: «Порівняльні фразеологічні одиниці, у яких образність не виражена так імпліцитно, як у метафоричних, виконують більше підсилювальну функцію. Іншими словами, підсилювальна функція в них домінує над присутньою також емоційно-оцінювальною» [1, с. 79]. Іван Туранський торкається питання про порівняльні фразеологічні одиниці, які виконують функцію посилення й пропонує класифікувати їх наступним чином: 1) структури, у яких основою для порівняння слугують фізичні властивості неживих предметів; 2) компаративні структури, в основі яких - порівняння із природними явищами; 3) структури, що включають назви представників фауни, коли підставою для порівняння служать найбільш типові риси, звички, спосіб життя фізичні якості, що домінують й 4) алюзії, пов'язані з біблейними, міфологічними сюжетами і з історичними особами [4, с. 90]. За твердженням Тараса Кияка, порівняльні фразеологізми ґрунтуються на переосмисленому стійкому порівнянні [3, с. 186].

До структурних ознак порівняльних фразеологізмів належать двокомпонентність, наявність порівняльного сполучника та особливий зв'язок між його компонентами, при якому другий елемент фразеологічної одиниці характеризує дії або ознаки першого. Венедикт Виноградов наводить дві моделі компаративних фразеологізмів [2, с. 181]: 1) прикметник (дієприкметник) + сполучник + іменник; 2) дієслово + сполучник + іменник. Для порівняльних фразеологізмів характерна двоплановість значення: одне порівнюється з іншим. Така структура значення виділяє його як фразеологічне значення особливого роду, а саме компаративне. Перший компонент порівняльних фразеологічних зворотів звичайно, вживається у своєму основному буквальному значенні. Функція другого компонента завжди підсилювальна, тому що він позначає ступінь ознаки, вираженого першим компонентом. Образність словосполучення виникає завдяки тому, що в мовленні порівняння відноситься до іншого класу предметів, явищ або осіб, що позначає його другий компонент, наприклад, пол. *odważny silny jak lew* – укр. *хоробрий як лев*. Образність створюється завдяки порівнянню людини з відповідною твариною. Зоометафора *lew* (укр. *лев*) несе у собі значення сміливості, сили й мужності.

Характер оцінки залежить від семантики першого компонента. Досить часто ознака, яка покладена в основу метафори, що формує

фразеологічне значення, не фігурує у тлумаченні прямого значення. Так, лексема *osioł* (укр. *осел*), вжита у переносному значенні, характеризує уперту або дурну людину. Жодну з цих характеристик не можна вивести з основного значення іменника – назви тварини. Але польська та українська мовна особистість закріпила певний стійкий асоціативний комплекс упертості, дурості у образі окресленої тварини: пол. *dubeltowy osioł, ktoś jest osłem* – укр. *повний осел, хтось є ослом*. Така метафора утворена на основі суперечливих, інколи випадкових і несуттєвих ознак. За таким принципом утворюються цілі розряди метафор, покладених в основу значення фразеологізму: пол. *lis, gadzina, źmija* (укр. *лис, гадюка, змія*). Називаючи людину таким іменем, мовець узагальнює цілий асоціативний комплекс, а не одну якусь конкретну рису. У фразеологізмах пол. *złośliwy jak gadzina* – укр. *злий як гадюка* іменники *gadzina* та *гадюка* зазнають граматичної трансформації і стають іменниками спільного роду. Синонімом до зооморфізму *gadzina* у польській мові виступає метафора *źmija* у фразеологізмах *jadotliwa źmija, wstrętna źmija*. Прикметник у складі таких зворотів лише конкретизує певну характеристику.

Компонент-метафора пол. *lis* (укр. *лис*) у фразеологізмах *szczwany lis, lisem podszyty, stary lis* (укр. *бувалий лис, старий лис*) утворена на основі досвіду лінгвокультурної спільноти й служить для називання хитрої, лукавої людини.

Відповідно до семантичного змісту можемо виділити чотири групи порівняльних фразеологізмів:

1. Фразеологічні одиниці, у яких підставою для порівняння є фізичні властивості неживих предметів: *zawrzało (zagotowało się) jak w garnku* має декілька українських еквівалентів, один з яких: *як (мов) у казані кипіти* – відповідає даній тематичній групі, а інші – ні: *зчинити (зняти) метушню (сум'яття, веремію); зняти бучу; zzić się (żyć) jak rączek w masle* – українські еквіваленти: *як сир у маслі купається (плаває); живе, наче вареник у маслі плаває; плаває, як пампук в олії; валяється, як нирка у салі; głupi jak stołowe nogi* – українські еквіваленти *дурний як (сосновий) пень (як довбня, як колода, як кіл у плоті, як чіп, як ціп, як сак, як ступа, як путо); дурний аж світиться (аж крутиться)*.

2. Фразеологізми, в основі яких – порівняння із природними явищами. Тут ми можемо виділити: а) польські фразеологізми, укра-

їнські еквіваленти яких входять до аналогічної української тематичної групи: *wpadać (wlecieć, nadciągać) jak burza* – українські еквіваленти: *влетіти як буря, вбігти як (ошпарений) очманілий; co spadło (uderzyło, runęło) jak grom (z jasnego nieba* - українські еквіваленти: *як грім з (серед) ясного (чистого, безхмарного) неба; i в погоду часом грім ударить* та б) польські фразеологізми, українські еквіваленти яких не входять до аналогічної української тематичної групи: *co idzie jak z kamienia* - українські еквіваленти: *на превелику силу; з великою (з тяжкою) бідною; brzydki jak nos* - український еквівалент *страшний як чорт; wyglądać jak księżyc w pełni* - *кругле лице; czarny jak nos* - український еквівалент: *чорний як смола (смоль)*.

3. Фразеологічні структури, що включають назви представників фауни, коли підставою для порівняння є найбільш типові риси, звички, спосіб життя, домінуючі фізичні якості. Серед таких зворотів виділяємо наступні: а) фразеологізми, українські еквіваленти яких мають стрижневе слово, яке теж входить до групи «тваринного світу»: *iść (dać się prowadzić) jak stado baranów (iść bez oporu, zachowując się biernie)* - український еквівалент: *йти як бараняче стадо; як отара; bawić się (igrać) z kim jak kot z myszką* - український еквівалент *грається, як кіт з мишею; biedny (ubogi) jak mysz kościelna* (*bardzo biedny*) - український еквівалент: *бідний (голий) як церковна (руда) миша; ruszyć konceptem jak martwe cielę ogonem* - український еквівалент: *химині кури гонити; patrzeć (gapić się) jak cielę (wół) na malowane wrota* - українські еквіваленти *дивиться, як теля на нові ворота (двері); витріщив очі, як цап на нові ворота; дивиться, як кошеня в каганець; витріщивсь, як коза на різника; дивиться, як чорт на попа* (останній не входить до групи «тваринний світ»); *kochać, lubić kogo jak psy dziada w ciasnej ulicy* - один український еквівалент теж входить до групи «тваринний світ»: *любить, як собака цибулю, решта – ні: радіти, як сирота трясці; любити, як хрін в оці*; б) фразеологізми, українські еквіваленти яких мають стрижневе слово, яке не входить до групи «тваринного світу»: *nosić się z czym jak rąw z ogonem* - український еквівалент: *носиться як (дурень) з писаною торбою (як дурень з ступою); co stoi (jest napisane) jak byk* - український еквівалент: *чорне (чорним) по білому (написано, надруковано); kto (jest) głupi jak (marurowane) cielę* - українські еквіваленти: *дурний як (сосновий) пень (як довбня, як колода, як кіл у плоті, як чіп, як цип, як сак, як ступа, як путо); дурний аж світиться (аж крутиться)*.

4. Алюзії, пов'язані з біблійними, міфологічними сюжетами й з історичними особистостями. У цій тематичній групі ми також зустрічаємо фразеологічні одиниці, українські еквіваленти входять до аналогічної тематичної групи: *co wisi nad kim jak miecz Damoklesa* - український еквівалент: *висить як Дамоклів меч*; *być, wyglądać jak cherubinek* - *личко як у янголятка*; *brzydki jak grzech śmiertelny (jak siedem grzechów (głównych), jak nieboskie stworzenie* - український еквівалент: *гидкий як смертний гріх*. Крім того, наявні фразеологізми, що не входять до аналогічної тематичної групи: *kto zły jak sto diabłów* - український еквівалент: *злий як муха в Спасівку*; *czergony jak upiór* - українські еквіваленти: *червоний як рак*; *poczerwonić jak rak*; *spekti рака*; *napęcti раків*.

На проаналізованих прикладах компаративних фразеологізмів польської та української мов ми бачимо, що іноді порівняльна структура зберігається в еквівалентах української мови, а іноді виступають відповідники, в будові яких відсутній компаративний елемент, проте це не змінює їх семантики. Отже, фразеологізми з компонентом порівняння можна розглядати як особливий тип фразеологічних одиниць, який володіє багатою системою лексичних засобів вираження порівняння, що дозволяє їм виступати ефективним засобом комунікації.

На основі відповідності або невідповідності польських та українських фразеологічних одиниць можемо виділити три групи: 1. Фразеологізми, що демонструють повну відповідність у порівнюваних мовах (*co wisi nad kim jak miecz Damoklesa* - український еквівалент: *висить як Дамоклів меч*; *pracować jak wół* - український еквівалент *працювати як віл*). 2. Фразеологічні одиниці, що характеризуються частковою відповідністю (*brzydki jak grzech śmiertelny (jak siedem grzechów (głównych), jak nieboskie stworzenie* - український еквівалент: *гидкий як смертний гріх*). 3. Фразеологічні одиниці з відсутністю будь-якої відповідності між розглянутими варіантами (*kto (jest) głupi jak (marurowane) cięły* - українські еквіваленти: *дурний як (сосновий) пень (як довбня, як колода, як кіл у плоті, як чіп, як цип, як сак, як ступа, як путо)*; *дурний аж світиться (аж крутиться)*).

Залежно від оціночного значення, яке мають порівняльні фразеологізми, їх можна поділити на 1) такі, що мають негативне забарвлення (пол. *lis chytry, lis szczwany, stary lis, szczwany lis* - укр. бувалий

лис, старий лис; пол. *wilk w owczej skórze, wilk w skórze baraniej, wilk w skórze jagnięcej* – укр. *вовк в овечій шкурі; nosić się z czym jak paw z ogonem* - український еквівалент: *носиться як (дурень) з писаною торбою (як дурень з ступою)*; пол. *złśliwy jak gadzina* - укр. *злий як гадюка, як змія*), 2) такі, що містять позитивну оцінку (пол. *być miękkim jak воск* – укр. *мати велике серце; dziewczyna (kobieta) jak jagoda* - українські еквіваленти: *красна дівчина (дівка, панна); красна дівця*) і 3) такі, яким притаманна нейтральна характеристики (пол. *zwiny jak wiewiórka, zwiny jak sarenka, zwiny jak jaszczurka, zyczny jak wiewiórka* – укр. *спритний як білка, спритний як ящірка; znać co jak własną (swoją) kieszeń* - українські еквіваленти: *знати як старі свої чоботи (як чоботи на своїх ногах), знати як свої (своїх) п'ять пальців (пучок)*) оцінку.

Порівняльні фразеологічні одиниці активно використовуються учасниками мовних актів у різних комунікативних сферах. Фразеологізми з компонентом порівняння можна розглядати як особливий тип фразеологічних одиниць, який володіє багатою системою лексичних засобів вираження порівняння, що дозволяє їм виступати ефективним засобом комунікації. Використання тих або інших КФО залежить від: теми, ступеня офіційності розмови, соціальних відносин і статусу учасників спілкування. Що прийнятно пролунає в сімейній обстановці, навряд чи знайде розуміння співрозмовників у діловій або науковій розмові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова А.Ф. Значение фразеологических единиц и их прагматический потенциал: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / РГПУ им. А.И.Герцена. – Санкт-Петербург, 1991. - 308 с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Изд-во ин-та общего сред. образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу німецької мови / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 596 с.
4. Туранский И.И. Семантическая категория интенсивности в английском языке: Монография / И.И.Туранский. - М.: Высшая школа, 1990. – 172 .